

Cyprián aneb Prokletí neřesti

13.2.2008 Host str. 21 Kritika

Petr Hrtánek

Kniha *Skrytý život Cypriána Belvy* je zřejmě posledním rozsáhlejším a uceleným prozaickým dílem z pozůstalosti Jana Křesadla (vlastním jménem Václava Pinkavy, 1926-1995), autora v několika ohledech výjimečného, třebaže dosud nepřilíš známého početnějšímu publiku.

Křesadlo literárně debutoval v exilu románem *Mrchopěvci* (1984) až v poměrně pozdním věku, přesto je jeho bibliografie široká a žánrově pestrá, přičemž nejpočetněji jsou v ní zastoupeny právě delší prózy. Vyznačují se groteskními příběhy, s nimiž si obratně pohrává vypravěč-demiurg, parodováním a mícháním různých žánrů a stylů a exponováním provokativních témat. To vše v rámci vzdorné a nazlobené gestikulace: Křesadlov rukopis je veden ostrým sklonem proti srsti a výsledkem vznikajícího tření jsou texty jiskřící ironickými a jedovatými výboji.

Autoři a kritikové z autorova vrození vyplývá, že *Skrytý život Cypriána Belvy* čekal na vydání kdesi v temnotě rodinného archivu bezmála sedmáct let. Ale už dříve jej předjímal kritická a odborná reflexe Křesadlova souboru *Království české* a jiné polokatolické povídky (1996). O povídce "Jedno ráno a večer v životě Cypriána Belvy" psal Vladimír Novotný jako o fragmentu z doposud nevydaného znamenitého románu (příloha *Lidových novin* 1. 3. 1997, s. V), stejnou povídku později charakterizoval Petr Hanuška coby předchůdce románu a v jiné souvislosti uvedl, že jeho první verzi Křesadlo spálil z obavy, aby nebyl obviňován z přehnané pornografii čnosti (*Tvar* 18/2000, s. 24).

Obraz plamenů stravujících stránky manuskriptu mi přijde jako případná křesadlovská režie, protože v řadě literárních, filozofických a teologických citací a parafrází, jmenovitých odkazů i méně nápadných narážek, které *Skrytý život Cypriána Belvy* obsahuje, nechybějí spojnice se satanistickými horory (viz obálku knihy), s romány kacířskými a hříšnými. Nejvíce vytěžovaným pretextem však stále zůstává pornografie a ani publikovaná verze není v tomto směru zrovna "soft". Podle autorovy předmluvy hýří kniha otevřenými sexuálními scénami zcela záměrně a demonstrativně, protože svérázným tvůrčím podnětem byl nazlobený truc nechápavé kritice, jež vytvořila Ižimýtus o Křesadlu sprostáckém, zatímco jiným spisovatelům bezvýhradně procházela stejná, ba dokonce větší vulgárnost a obscenita v rozvíjení erotických či spíše už pornografických motivů. K tomu připomínám, že polemické vyřizování účtů s nepřejícími recenzenty je vůbec častou figurou Křesadlových próz a že ještě častější je jízlivé komentování a perziflování děl vybraných představitelů českého a světového písemnictví (zvláště Milana Kundery), které dle Křesadlova mínění literární historikové a kritikové naprosto neprávem protežují.

Marxisté, katolíci a satanisté Příběh není nijak komplikovaný, přestože řazení hlav a intermezz nedodrží přirozenou chronologii. Návaznost jednotlivých scén a epizod lze poměrně snadno rekonstruovat díky vypravěči, který dodatečně určuje místo, čas a okolnosti, odbíhá do minulosti a postupně prozrazuje leccos ze skrytého životopisu titulního hrdiny. Tímto způsobem se dozvídáme, že asi třicetiletý Cyprián Belva je někdy na počátku šedesátých let nucen kvůli špatnému kádrovému profilu dělat poskoka v blíže neurčeném vědeckém ústavu. Frustraci z fádni každodennosti postrádající jakékoliv vyhlídky na změnu, z tupé panovačnosti a omezenosti nadřizených, za něž musí myslet a pracovat, překonává opakovanými nevěrami a perverzním sněním. Tato sexuální rezistence či erotická vnitřní emigrace ovšem není úplně bezvadná a nekonečně svobodná, jelikož si Belva během katolických bohoslužeb, jichž se potajmu účastní hlavně s ohledem na vyznání nic netušící manželky, vydedukoval zvláštní eucharistickou teorii. Zjišťuje, že lidská psyché stejně jako okolní svět jsou natolik bizarní a nelogické, že by nakonec mohly být reálné i tak podivuhodné a neuvěřitelné věci, jako je existence Boha a jeho přítomnost v hostiích.

Vypravěč upozorňuje, že v podobné překerní situaci se ocitl major Scobie v románu Grahama Greena *Jádro věci*. Zatímco Greenův nevěrný protagonista spáchá sebevraždu, která může být paradoxně interpretována coby osobitý projev ryzí lásky k Bohu, Belva se svatokrádežnému a urážlivému přijímání vyhýbá vyloženě alibisticky a pokrytecky (co kdyby!) a proměněné oplatky nenápadně schovává. To se stává nejen příčinou hříšnickova vnitřního neklidu (kam s nimi?), ale též východiskem pro další zápletku, díky níž začíná děj zhruba v poslední čtvrtině akcelerovat. Vychází najevo, že chrám marxistické vědy je skrz naskrz prolezlý uctívači Satana, před nimiž musí Belva hájit vlastní duši a Spasitelovo tělo až do hrůzného finále. Pornografové a postmodernisté Křesadlo již tradičně přistupuje k tématům, která jsou pro leckoho nedotknutelná nebo alespoň hodná úcty, s nemalou dávkou ironie, nadsázky a provokace. Nejkrálověji přitom působí spojení náboženských motivů a nahých výjevů - například autoerotická fantazie, v níž se Belvova osobnost rozpadá do tří

souložících identit, poskytuje možný důkaz Boží trojjedinosti. V takovém příkrém protnutí profánního s posvátným, komického s tragickým, nízkého s vysokým se originálním způsobem naplňuje teze Leslieho A. Fiedlera, který v pornografii i viděl možnost pro postmoderní rozrušení uměleckých bariér a omezení. Skrytý život Cypriána Belvy však není "péčkem" v pravém slova smyslu, ačkoliv je vyplněn sledem hanbatých situací, které Belva buď prožívá, anebo si na ně vzpomíná či si je představuje, případně jsou zprostředkovány jinými postavami.

Slovutní pornografické obvykle zakrývají své opusy do závoje "nevinných" nebo odborných žánrů, naopak v Křesadlově románě jsou sex a zvrácenost vystavovány na odiv a zvýrazňuje je paradoxně také to, že všechny sexuální prostocviky jsou přepsány hlaholicí. To má být past na recipienty: dáme-li si námahu s transliterací s využitím přiloženého klíče, pak tím dle autora prokážeme jen svou vlastní zvrhlost. Ovšem jen tak můžeme postřehnout, že se pornografi e vlastně proměňuje v důmyslnou hru na pornografi i, že je skandální nebo lákavou vějičkou, která účelově odvádí pozornost od podstatnějšího smyslu, jelikož to, co se odehrává za "tím" a vedle "toho", je mnohem pozoruhodnější než "to". Není od věci zdůraznit fakt, že k návratným variantním motivům Křesadlových próz náleží motivy předstírání, převlékání, maskování a rafí novaných kamufl áží. Vůdce satanistické sekty má velice nápadnou, až karnevalovou čertovskou vizáž, takže Belvu zpočátku nenapadne jej s temnými silami spojovat, Belva zase na sebe nechce upozorňovat závistivě okolí, tudíž se záměrně obléká ve stylu vědátorského pošuka. O to více jsou ženy překvapeny jeho milovnickou dovedností a reagují pochvalnou otázkou Kdo by to do tebe řek? (s. 13). Stejně se můžeme podívat nad knihou, když pod nátěrem oplzlým, slizkým a smrdutým (srov. s. 11) objevíme povedenou karikaturu impotentních - doslova i v přeneseném smyslu - marxistických všeználků, pamfletický obrázek vědy "pro vědu", ale také existenciální a psychologickou vrstvu o jedinci nuceném okolnostmi k přetěžkým volbám mezi Dobrem a Zlem.

Humoristé a ironikové Několikrát jsem se setkal s názorem, že přeskokováním hlaholských pasáží se příběh Cypriána Belvy stává spádovějším, napínavějším. Za svou nemravnou osobu prohlašují, že to není úplně pravda, přinejmenším proto, že líčení některých sexuálních eskapád koresponduje s "normálním" dějem a politickým pozadím příběhu (viz jinou erotickou fantazii nazvanou vdova po odbojovém pracovníku, s. 174). Navíc pokud budeme cudně vynechávat, neunikne nám sice nic podstatného z fabule, ale přijdeme o další argument, proč Skrytý život Cypriána Belvy nelze jednoduše považovat za porno. Ani nejotevřenějším, nejzvrácenějším, nejbizarnějším popisům obvykle nechybí prvek, který se v pornografii i buď neobjevuje vůbec, anebo zůstává ve fázi trapně nezdařeného pokusu. Jak poznamenává v Marsyovi Karel Čapek, pravá pornografi e je naprosto bez humoru a výsměchu. Oproti tomu je Skrytý život Cypriána Belvy přehlídkou hned několika humorných poloh, byť příbuzných a překrývajících se: šibeniční, černé, drsné, sršaté, cynické, sardonické, lechtivé. Uvedenou řadu přívlastků by bylo samozřejmě možné dále rozšiřovat, ale rozhodně do ní nepatří "primitivní" a "vulgární".

Pobavení - někdy však s trpkou pachutí - vyvolává jednak vypravěčský nadhled a distance nad potírci se, všelijak propletenými těly, jednak grotesknost kombinace hrdinových choutek a osudových kopanců. Belva si třeba představuje, že je Sněhurka souložící najednou se sedmi trpaslíky s tvářemi hloupějších spolužáků, kteří svou úspěšnou kariéru založili na kolaboraci s režimem. Křesadlův svérázný smysl pro humor se projevuje také ve stylové rovině, například v přechodu od anatomické terminologie k vulgarismům, který je zapříčiněn intenzitou hrdinova prožitku: Lydie lízal vulvu a anus, až se hory zelenaly. Lízal se zuřivou vášní, takže ve skutečnosti jí lízal kundu a prdel (s. 100). Kromě jazykové komiky dostává podstatný prostor komika situační, rozvíjející mimo jiné schéma košilatých anekdot: tradiční záměna souložníků a jejich ostudné odhalení je okořeněno faktem, že jedním milencem je zahraniční vědecká "kapacita" a druhým lovecký pes. Rovněž klíčová proměna kovaných marxistů a zasloužilých odborářů v tragikomické perverty a posléze v aktivní účastníky černých mší je pitoreskně fantasmagorická (ačkoli - čert ví!). Stabilní místo v Křesadlově poetice zaujímá ironie, která přesahuje fikční hranice. Projevuje se kupříkladu pojmenováním inkriminované části ženského těla slovem kundera.

Hrdinové a zbábělci Cyprián Belva patří k typickým Křesadlovým hrdinům, kteří schopnostmi, talentem, intelektem a nejednou i sexuálními potenci a fantazií vynikají nad ostatními, ale nemají šanci se prosadit, jelikož ti méně vzdělaní a méně schopní jsou zároveň všeho schopní, aby si udrželi výhodné prebendy. Nadanější jedinci jsou vykázáni na sociální okraj a mohou živořit jen na hřbitovech a špinavé periferii (Mrchopěvci), ve sklepech a jiných podzemních prostorách (Fuga trium) nebo ve špatně osvětlené pracovně, která vznikla přestavbou záchodku (Skrytý život Cypriána Belvy). Nejsou to hrdinové plakátově bezchybní a neohrožení, navenek jsou to ušlápnutí nenápadní lidé, nadto s komplikovaným povahopisem. Předesílá to Belvovo nomen omen, v němž se spojují osudy pronásledovaných mučedníků (Cyprián) a vlastnosti dravých pronásledovatelů, protože jeho příjmení znamená v italštině "šelma" (o překlad se bohužel postará sám vypravěč, jako by chvilkově zapomněl,

že život Cypriána Belvy má být spíše skrytý). Belva je oběť režimu, ale v rozsahu daných možností také ješitný požitkář, který se až příliš snadno nechává koupit a který si až příliš lehce umí promiskuitní chování zdůvodnit. Prznění komunistických dorot obojího pohlaví vnímá skoro jako třetí odboj, v rodinném prostředí nemá téměř žádné výčitky svědomí a lítost projevuje leda nad tím, že se mu postupně rozpadají pečlivě budované sucharské mimikry. Podobná dvojtvářnost charakterizuje nerozhodného Zderada, který se nechává sexuálně vydírat v Mrchopěvcích, nebo Jindřicha Henryho, který v Obětíně obšťastňuje svou zaměstnavatelku. Křesadlovi skrytě výjimeční hrdinové se tak stávají reprezentanty jednoho středoevropského národa, který je ochoten už jen pod pouhou pohrůzkou, anebo naopak s pouhým příslibem hmotného prospěchu ponížovat se kdykoliv před kýmkoliv, nacházeje v tom dokonce jisté zalíbení. Kurvíme se všichni, tělesně i duševně! (s. 154), prohlašuje Belva, aniž by mu tato skutečnost nějak zvlášť vadila.

Jednotlivci ovládaní nadřizenými i temnými choutkami se v kritických chvílích přece jen odhodlají k činu, jenomže jejich odpor mívá u Křesadla zase groteskní průběh s ironickým vyústěním. Belva prchá s hostiemi před ústavními pekelníky, kteří jej pronásledují v trabantu a wartburgu, a jaksi se modlí. Nato vyšší moc zasahuje skrze vraždícího uslintaného idiota, jenž Belvu a sanktissimum zachrání. V "Dovětku" protagonista navštívuje svého spasitele (!) v blázinci, přičemž frekvence návštěv naznačuje, že jejich důvodem není jen vděčnost a že se Belva navzdory otřesnému zážitku rozhodně nevydal cestou lítosti a pokání.

Cyprián a Justina Křesadlový prózy mi většinou připomínají pitvořícího se, ovšem vědoucího šaška, sarkastického klauna, jehož výstupy nabízejí třeskutou zábavu i poučení. Poněkud je kazí občasné opakování stejných nebo podobných gagů, což ale postřehne jen divák, který se na křesadlovská představení vrací. Křesadlovu klaunovi rozhodně nelze upřít rozmanitost a nápaditost žánrových kostýmů (sci-fi, bajka, vesnický román aj.). Tentokrát se nestydatě obnažuje, s gustem předvádí kopulační pohyby, a aniž by přestal, navléká se do čertovské maškarády. Vnímaví a odvážní pak mohou v této lascivní klauniádě uvidět též docela vážné a někdy smutné podobenství o sobě samém, potažmo o morálce celé společnosti (a dost možná nejen té totalitní).

Údajně s podobnou morální intencí psal také markýz de Sade a není určitě náhoda, že titulní hrdinka jeho románu Justina aneb Prokletí ctnosti slaví dle katolického kalendáře svátek ve stejný den jako Cyprián (toto intertextové spojení podporují v Křesadlově knize opakované připomínky rokokových libertinských spisků). Zatímco týraná, znásilňovaná a nakonec bleskem usmrcená Justina nikdy neztratila víru v ctnost a Prozřetelnost, Belva neustále řeší trudné metafyzické problémy. Pochybuje sice o katolické dogmatice a rituálech, neřídí se desaterem, zároveň ale instinktivně hledá a chrání Boha, když si uvědomuje, že svět kolem se pouze tváří jako ateistický, ve skutečnosti je ovšem v ďábových spárech.

Jan Křesadlo: Skrytý život Cypriána Belvy, Praha, Tartaros 2007

Foto popis| Jan Křesadlo
Foto autor| foto: archiv Václava Pinkavy

Foto popis| Luděk Vojtěchovský z cyklu aranžovaných kompozic 1998-2008

O autorovi| **Petr Hrtánek, Autor (nar. 1972) je bohemista, působí na FF Ostravské univerzity.**
